

М. Ф. Криштанович

доктор наук із державного управління, доцент,
професор кафедри педагогіки і соціального управління
Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Статтю присвячено дослідженню професійно-педагогічній компетенції викладача закладу вищої освіти. Сучасний аналіз досліджуваної проблеми вказує на важливість вивчення цього питання. Основою методологічного значення для вивчення досліджуваної проблеми має визначення категорій «загальнокультурна компетентність», «комунікативна компетентність» та «інформаційна компетентність». У педагогічному словнику зазначено, що загальнокультурна компетентність – це рівень освіченості, достатній для самоосвіти і самостійного вирішення пізнавальних проблем, які виникають при цьому, і визначення своєї позиції. Статус проблеми розвитку і формування загальнокультурної компетентності в сучасний період є одним із найбільш значущих в освіті. Але слід зазначити, що загальнокультурна компетентність є досить недослідженою ланкою в педагогіці. Сьогодні немає навіть загальноприйнятого конкретного визначення цього поняття. Незважаючи на це, слід розуміти, що професія педагога не мислиться без оволодіння загальнокультурною компетентністю. Важливим складником у дослідженні процесу формування професійно-педагогічної компетентності майбутнього викладача є категорія «комунікативна компетентність». Переходячи до аналізу її сутності і значення, варто зауважити, що це поняття досліджується як у теоретичних, так і в прикладних аспектах педагогічної науки. Поняття «комунікативна компетенція» увів у наукову термінологію Д. Хаймс, визначивши її як «притаманні людині знання та вміння успішного й ефективного спілкування». Методологічне і практичне значення для дослідження процесу формування і розвитку професійно-педагогічної компетентності майбутнього викладача закладу вищої освіти має також розкриття сутності поняття «інформаційна компетентність», яку можна розглядати як здатність особистості, яка може самостійно шукати, вибирати, аналізувати, організовувати, представляти і передавати інформацію. Інформаційну компетентність ми розуміємо як систему «комп'ютерних знань і вмінь, що забезпечують необхідний у конкретній професії рівень отримання, переробки, передачі, зберігання і представлення інформації, що є професійно детермінованою».

Ключові слова: викладач, заклад вищої освіти, професійно-педагогічна компетентність, загальнокультурна компетентність, комунікативна компетентність, інформаційна компетентність.

Постановка проблеми. Необхідність ґрунтовного теоретичного аналізу проблеми, щодо визначення та розкриття ролі і сутності категорій «загальнокультурна компетентність», «комунікативна компетентність», «інформаційна компетентність», а також на їх основі формування професійно-педагогічної компетентності викладача закладу вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливу роль у розкритті сутності категорії «професійно-педагогічна компетентність» по-різному підходили такі відомі зарубіжні та вітчизняні науковці, як Г. Атаманчук, В. Афанасьєв, С. Глазьев, С. Дубенко, В. Князєв, М. Корецький, О. Машков, Н. Нижник, Г. Одинцова, Ф. Шамхалов та ін. Але питання професійно-педагогічної компетентності викладача закладу вищої освіти є дуже важливим та актуальним, а також на сьогодні не повністю дослідженою.

Мета статті – визначити професійно-педагогічну компетентність викладача закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Велике методологічне значення для дослідження процесу формування професійно-педагогічної компетентності викладача є вивчення досліджуваної проблеми, яка має визначення категорії «загальнокультурна компетентність». У педагогічному словнику за редакцією Г. Коджаспірової та А. Коджаспірова зазначено, що загальнокультурна компетентність – це рівень освіченості, достатній для самоосвіти і самостійного вирішення пізнавальних проблем, які виникли при цьому, і визначення своєї позиції. Статус проблеми розвитку і формування загальнокультурної компетентності в сучасний період є одним із найбільш значущих в освіті. Але слід зазначити, що загальнокультурна компетентність є не досить дослідженою ланкою в педагогіці. Сьогодні немає навіть загальноприйнятого конкретного визначення цього поняття. Незважаючи на це, слід розуміти, що професія педагога не мислиться без оволодіння загальнокультурною компетентністю. Деякі аспекти фор-

мування загальнокультурної компетентності особистості в освітньому процесі висвітлюються в роботах Т. Єжової, С. Зубчевської, О. Петрова, О. Калашнікової та ін. Під загальнокультурною компетентністю вони розуміють сукупність знань, навичок, елементів, культурного досвіду, що дозволяють орієнтуватися в соціальному, культурному оточенні й оперувати його елементами.

Процес формування загальнокультурної компетентності полягає у досягненні педагогом високого рівня загальнокультурної компетенції, оволодінні культурними цінностями, набутті здібностей оцінки культурних явищ та самоосвіті. Так, Т. Несвірська [1] поняття загальнокультурної компетентності розглядає як професійно значиму інтегративну якість особистості, її здатність взаємодіяти з представниками інших культур в умовах полікультурного суспільства, яка ґрунтується на сукупності знань, умінь, навичок, світоглядних уявленнях, ціннісних орієнтаціях та досвіді, що виявляється в загальній ерудиції, культурі спілкування, що дозволяють виконувати педагогічну діяльність.

Вищезазначені наукові розвідки свідчать, що ми можемо говорити про такі обов'язкові складники загальнокультурної компетентності викладача ЗВО, як толерантність, повага до представників інших культур, відповідальність за власні вчинки, вміння працювати в педколективі, вміння приймати спільні рішення тощо.

Таким чином, загальнокультурна компетентність, на нашу думку, є важливою умовою формування і розвитку професійно-педагогічної компетентності викладачів закладів вищої освіти і дозволяє їм:

- аналізувати й оцінювати найважливіші досягнення національної, європейської та світової науки і культури, а також орієнтуватися в духовних контекстах сучасного українського суспільства;
- застосовувати засоби і технології інтеркультурної взаємодії;
- знати рідну й іноземні мови, застосовувати навички мовлення та норми відповідної мовної культури, інтерактивно використовувати рідну та іноземні мови, символіку і тексти;
- застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на систему індивідуальних, національних, загальнолюдських цінностей, для розроблення й реалізації стратегій поведінки та кар'єри;
- опановувати моделі толерантної поведінки та конструктивної діяльності в умовах культурних, мовних, релігійних та інших відмінностей між народами, різноманітності світу й людської цивілізації [2].

Важливим складником у дослідженні процесу формування професійно-педагогічної компетентності викладача є категорія «комунікативна компетентність». Переходячи до аналізу її сут-

ності і значення, варто зауважити, що це поняття досліджується як у теоретичних, так і прикладних аспектах педагогічної науки. Поняття «комунікативна компетенція» увів у наукову термінологію Д. Хаймс, визначивши її як «притаманні людині знання та вміння успішного й ефективного спілкування» [3]. Різні аспекти тлумачення сутності цього поняття досліджували К. Дмитренко, О. Жирун, К. Касярум, О. Каюмов, С. Курашева, Тармаєва, Н. Хміль та ін.

Зважаючи на це, заслуговує на увагу визначення поняття комунікативна компетентність, яке дає науковець О. Низовець [4], зокрема це «здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти в рамках професійної діяльності, що є інтегральним, відносно стабільним, цілісним утворенням, котре проявляється в індивідуально-психологічних властивостях та особливостях спілкування, вміщує сукупність знань, досвіду, якостей, здібностей особистості, які дозволяють ефективно виконувати професійні функції». Ми повністю погоджуємося з визначенням цього поняття, що є інтегративним багаторівневим особистісним утворенням, що розглядається як результат сформованості професійних компетенцій та особистісних якостей викладача, які дозволяють йому логічно, науково та стисло передавати предметну інформацію, керувати процесом спілкування й організувати педагогічно доцільну взаємодію в освітньому процесі.

Такими чином, комунікативна компетентність викладачів закладів вищої освіти ми можемо охарактеризувати як складне системне утворення, яке поєднує в собі набуті знання, досвід, мотиваційну спрямованість на оволодіння високим рівнем професійно-педагогічної компетентності, що є необхідним для свідомої регуляції і вдосконалення подальшої професійної діяльності у ЗВО.

Методологічне і практичне значення для дослідження процесу формування і розвитку професійно-педагогічної компетентності викладача закладу вищої освіти має також розкриття сутності поняття «інформаційна компетентність». Слід зазначити, що у науковій літературі є багато підходів до визначення сутності цього поняття. Так, В. Беспалов зазначає, що інформаційну компетентність можна розглядати як здатність особистості, яка може самостійно шукати, вибирати, аналізувати, організувати, представляти і передавати інформацію [5]. Н. Баловсяк визначає інформаційну компетентність як «уміння орієнтуватися у великому інформаційному полі, що постійно оновлюється і швидко знаходити необхідну інформацію та вбудовувати її у свою систему діяльності, застосовувати для вирішення практичних і дослідницьких завдань» [6, с. 25]. С. Раков інформаційну компетентність розуміє як систему «комп'ютерних знань і вмінь, що забезпечують необхідний у конкретній

професії рівень отримання, переробки, передачі, зберігання і представлення інформації, що є професійно детермінованою» [7, с. 37]. М. Антонченко аналізує інформаційну компетентність як уміння самостійно шукати, аналізувати і відбирати необхідну інформацію. Ця компетентність, на його думку, «забезпечує навички діяльності з інформацією, що міститься в навчальних предметах та освітніх галузях, а також у навколишньому світі» [8, с. 164]. О. Зайцева у своєму дослідженні розглядає інформаційну компетентність викладачів як «якість особистості, що містить сукупність знань, умінь і навичок виконання різних видів інформаційної діяльності і ціннісне ставлення до інформаційної діяльності» [9, с. 36].

Аналіз вищезазначених публікацій дозволяє нам зробити висновок, що у нашому дослідженні інформаційну компетентність викладачів закладів вищої освіти слід розглядати як сукупність знань, умінь і навичок виконання різних видів інформаційної діяльності, що сприятиме ціннісному ставленню до процесу формування професійно-педагогічної компетентності.

Визначальну роль у нашому дослідженні відіграє категорія «професійно-педагогічна компетентність». Зазначимо, що це поняття у науковий обіг було вперше введено Н. Кузьміною, яка його визначила як «сукупність умінь педагога як суб'єкта педагогічного впливу особливим чином структурувати наукове та практичне знання з метою найкращого вирішення педагогічних завдань» [10, с. 90].

До розкриття сутності категорії «професійно-педагогічна компетентність» по-різному підходили відомі зарубіжні та вітчизняні вчені. Так, відомий дидакт Ю. Татур подає таке визначення сутності професійно-педагогічної компетентності. «Це компетентність фахівця з вищою освітою, це вияв ним на практиці прагнення та здатності (готовності) реалізувати свій потенціал (знання, уміння, досвід, особистісні якості та ін.) для успішної творчої (продуктивної) діяльності у професійній сфері, усвідомлюючи її соціальну значущість, особисту відповідальність за результати цієї діяльності, необхідність її постійного вдосконалення» [11]. На думку О. Маркової, професійно-педагогічна компетентність – це «обізнаність викладача про знання, уміння та нормативні ознаки, які необхідні для здійснення цієї праці; володіння психологічними якостями, необхідними для її виконання, реальна професійна діяльність відповідно до еталонів і норм» [12, с. 84]. У цьому ж аспекті висловлює своє тлумачення Т. Маслової, поняття цієї компетентності викладача вона пов'язує насамперед «...із діяльністю, із його здатністю виконувати певні професійні дії, в основі яких лежать необхідні професійні знання та вміння, а ця компетентність передбачає наявність у нього внутрішньої мотивації до якісного виконання всіх

професійних завдань, наявність професійних цінностей» [13, с. 62]. С. Демченко професійно-педагогічну компетентність викладача характеризує як складну багаторівневу стійку структуру його психічних рис, що формується внаслідок «інтеграції досвіду, теоретичних знань, практичних умінь, значущих для нього особистісних якостей і має такі суттєві ознаки: мобільність, гнучкість і критичність мислення» [14]. Л. Зеленська професійно-педагогічну компетентність викладачів ЗВО розглядає як цілісну, узагальнену, інтегральну якість, що має свою структуру та ознаки і дозволяє їм у найбільш ефективний спосіб вирішувати навчально-виховні завдання [15].

Висновки і пропозиції. Ураховуючи все вищезазначене науковцями, професійно-педагогічну компетентність викладача ЗВО можна подати як якісну, інтегративну, професійно-особистісну характеристику фахівця, що визначає усвідомлене його позитивне ставлення до педагогічної діяльності, уміння передбачати результати своєї професійної діяльності, критично оцінювати її наслідки, уміло володіти інноваційними педагогічними технологіями в умовах сучасного освітнього процесу.

Отже, проблема становлення та розвитку професійно-педагогічної компетентності викладача вищої школи є однією з актуальних у педагогіці професійної освіти.

Аналіз досліджень із цієї проблеми дозволяє нам стверджувати, що професійно-педагогічна компетентність є важливою особистісною характеристикою, яка в стані забезпечити у майбутньому продуктивну професійну діяльність у ЗВО України.

Список використаної літератури:

1. Несвірська Т.В. Структура і зміст загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови. *Нові технології навчання*. Наук.-метод. зб. 2010. Ч. 2 (66). С. 120–124.
2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики: [колективна монографія] / за заг. ред. О.В. Овчарук. Київ: «К.І.С.», 2004. 112 с.
3. Hymes D. On Communicative Competence. С. J. Brumfit and K. Johnson (Eds.). *The Communicative Approach to Language Teaching*. London, 1979. P. 5–27.
4. Низовець О.А. Особистісні детермінанти розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2011. 23 с.
5. Беспалов П.В. Компьютерная компетентность в контексте личностно-ориентированного обучения. *Педагогика*. 2003. № 4. С. 41–45.

6. Баловсяк Н. Інформаційна компетентність фахівця. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2004. № 5. С. 21–28.
7. Раков С.А. Сучасний учитель інформатики: кваліфікація і вимоги. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2005. № 3. С. 35–38.
8. Антонченко М.А. Інформаційна культура як складова загальнолюдської культури. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання: Зб. Наукових праць*. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2004. № 1(8). С. 161–166.
9. Зайцева О.Б. Формирование информационной компетентности будущих учителей средствами инновационных технологий: дис. ... канд. пед. наук. Армавир, 2002. 169 с.
10. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. Москва: Высшая школа, 1990. 119 с.
11. Татур Ю.Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста. *Высшее образование сегодня*. 2004. № 3. С. 20–26.
12. Маркова А.К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя. *Советская педагогика*. 1990. № 8. С. 82–88.
13. Маслова Т. Шляхи підвищення психолого-педагогічної компетентності викладачів. *Новий колегіум: наук.-інформ. журн.* 2004. № 5/6. С. 59–63.
14. Демченко С.О. Розвиток професійно-педагогічної компетентності викладачів спеціальних дисциплін вищих технічних закладів освіти: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Кіровоград: Кіровоградський держ. пед. університет, 2005. 20 с.
15. Зеленська Л.Д. Проблема формування професійно-педагогічної компетентності вчених вищих навчальних закладів Слобожанщини (кінець XIX – початок XX століття.): автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Харків: Харківський нац. пед. університет імені Г.С. Сковороди, 2006. 20 с.

Kryshtanovych M. Investigation of the process of formation and development of vocational and pedagogical competence of the teacher of the institution of higher education

The article is devoted to the study of the professional-pedagogical competence of the teacher of higher education institution. The current analysis of the problem under investigation shows the importance of studying this issue. The basis of methodological significance for studying the problem is the definition of categories "general cultural competence", "communicative competence information competence". The pedagogical dictionary states that general cultural competence is a level of education sufficient for self-education and independent decision of cognitive problems that have arisen at the same time and determining its position.

The status of the problem of development and the formation of general cultural competence in the modern period is one of the most significant in education. But it should be noted that general cultural competence is a rather unexplored link in pedagogy. Today there is not even a generally accepted concrete definition of this concept. But, despite this, it should be understood that the profession of a teacher is not conceived without mastering the general cultural competence. An important component in the study of the process of forming the teacher's professional and pedagogical competence is the category of "communicative competence". Turning to the analysis of its essence and value, it is worth noting that this concept is studied both in the theoretical and applied aspects of pedagogical science. The notion of "communicative competence" introduced the scientific terminology of D. Heights, defining it as "knowledge and skills inherent in mankind of successful and effective communication".

Methodological and practical significance for the study of the process of formation and development of vocational and pedagogical competence of the future teacher of higher education institution is also the disclosure of the essence of the concept of "information competence", it can be regarded as the ability of an individual who can independently search, choose, analyze, organize, represent and transmit information.

We understand the information competence as a system of «computer knowledge and skills that provide the level of obtaining, processing, transferring, storing and representing information that is professionally determined» in a particular profession.

Key words: *higher education institution, teacher, vocational and pedagogical competence, general cultural competence, communicative competence, information competence.*